

STÍHÁNÍ VELITELE PRAPORU SOS FALKNOV/RAKOVNÍK FRANTIŠKA HELWINA NACISTICKOU JUSTICÍ

DAVID HUBENÝ

Úvod a rozbor pramenů

Tématika první republiky a druhé světové války stále přitahuje badatele i čtenáře. Významnou součástí tohoto zájmu tvoří přípravy na obranu republiky ve třicátých letech a následný odboj v průběhu světové války. Je zcela pochopitelné, že aktéři obou dějů jsou velmi často totožní. To je případ i Františka Helwina, profesionálního vojáka, který se přes legie a další službu v československé armádě stal velitelem jednoho z nejvýznamnějších a nejvytíženějších praporů Stráže obrany státu. Po nacistické okupaci pak pochopitelně zamířil do odboje, konkrétně se zapojil do skupiny generála Kraváka, která byla součástí Obrany národy. Jako mnoho dalších členů této organizace byl brzy zatčen a nakonec i odsouzen k nejvyššímu trestu.

Údaje k výše naznačenému životu je možno hledat v mnoha archivech a archivních fondech.

Ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu je možno studovat kmenové a kvalifikační listiny sledující kariérní dráhu vojenských důstojníků a názory jejich velitelů na jejich osobnostní a profesionální profil. Neobyčejně cenným zdrojem informací k osobám zapojeným do odboje za druhé světové války, jakož i k jejich perzekuci nacisty je Sběrka dokumentace Oddělení vydávání osvědčení Ministerstva obrany České republiky, kde se uchovávají podklady k řízením zákona č. 255/1946 Sb., „o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození“.

V Národním archivu jsou využitelné písemnosti Předsednictva ministerské rady, soudobou terminologií Úřadu vlády, kde se vedle zápisů z jednání vlády a přípravy legislativy nacházejí rovněž dokumenty k odboji a perzekuci. Na prvním místě se jedná o žádosti rodin vězňených o zákrok adresované státnímu prezidentovi, premiérovi, nebo celé vládě. Současně je v tomto fondu možno dohledat informace k vyšším armádním důstojníkům. Neopomenutelnou částí fondu jsou pak zprávy velitelů praporů SOS, okresních hejtmanů a zemských úřadů o situaci z let 1938–1939 zachycující mnohá střetnutí s německými, polskými, maďarskými a ukrajinskými teroristy. Ve fondu Ministerstvo vnitra – stará registratura je pak možno dohledat údaje k praporům SOS. Ve fondu Okupační vězeňské spisy vznik-

lém sbírkovou činností je možno dohledávat dílčí údaje k osobám vězněným nacisty v troskách spisoven nejrůznějších káznic, věznic a koncentračních táborů. Neprávem pozapomenutým zdrojem informací jsou fondy Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti a Zemský úřad Praha – dodatky obsahující údaje o finanční podpoře rodin vězněných odbojářů. Identické údaje, které poskytují v tomto směru oba dílčí fondy Zemského úřadu Praha lze potom dohledat i ve spisech příslušného okresního úřadu, v tomto případě rakovnického, jenž je uchovávan v Státním okresním archivu Rakovník. Zde se také nacházejí materiály rakovnického gymnázia, kam za války chodily Helwinovy dcery.

Šetření v dalších fondech Národního archivu, konkrétně Policejní ředitelství Praha II. – prezídium, Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, Státní úřad pro válečné poškozenec v Praze, Německé soudy, Svaz protifašistických bojovníků – členská evidence a Protifašističtí bojovníci – vzpomínky skončilo bezvýsledně. V Policejním ředitelství – prezídiu i všeobecné spisovně – lze obvykle dohledat nejrůznější údaje k běžnému životu (žádosti o různé průkazy, účast na dopravních nehodách, prověřování státní a národní spolehlivosti), jakož i zprávy o úmrtí apod. Ve fondu Státní úřad pro válečné poškozenec se pak nacházejí údaje k poválečné péči o pozůstalé a zdravotně a duševně zasažené oběti věznění. Fond Německé soudy obsahuje soudní spisy a vězeňské složky perzekvovaných. Ve fondu Svaz protifašistických bojovníků – členská evidence jsou k dohledání přihlášky do této organizace a jejich předchůdkyň.

V Archivu bezpečnostních složek se ve fondu Německé soudy v říši (fond č. 141 bývalého Studijního ústavu Ministerstva vnitra) nacházejí výslechové protokoly, obžaloba a rozsudek nad Helwinem a jeho druhy.

Okrajově byly využity i další archivy a archivní fondy.

O Františku Helwinovi bylo – pokud se autorovi podařilo zjistit – povětšinou psáno v souvislosti s jeho funkcí velitele praporu SOS Falknov, resp. v publikacích týkajících se těchto útvarů. Cílem příspěvku rozhodně není popsat vznik a vývoj jednotek SOS, nebo bojovou cestu praporu SOS Falknov/Rakovník, která je pouze načrtnuta na příkladu několika zpráv, nýbrž přiblížit osobnost velitele tohoto důležitějšího útvaru, jeho zapojení do odboje a následnou perzekuci ze strany nacistů.

Počátky vojenské kariéry

František Helwin se narodil 15. srpna 1890 v Hrušově v okrese Frýdek. V okresním městě také navštěvoval gymnázium s českým vyučovacím jazykem a posléze přešel na německou měšťanskou školu ve Skočově, kterou však zakončil v roce 1904 s nedostatečným prospěchem. Díky tomu ovládal nejen češtinu, ale i němčinu a v důsledku zkušeností z první světové války uměl ještě polštinu a částečně ruštinu. Do armády se Helwin dostal v roce 1909, kdy byl prezentován u bývalého Pěšího pluku 100. V letech 1913–1914 působil u četnictva jako strážmistr. Nejprve působil na Moravě, posléze se jako polní četník přidělený Pěšímu pluku 90 dostal na frontu,

kde 1. listopadu 1914 padl do zajetí, kde setrval do 12. července 1917. Jako dobrovolník vstoupil 13. září 1917 do legií a byl zařazen do 7. střeleckého pluku v hodnosti četaře a v roli velitele družstva. Do vlasti se navrátil 1. srpna 1920. Jeho angažmá za první světové války bylo oceněno Československým válečným křížem, Československou revoluční medailí, Medailí vítězství a Křížem svatého Jiří 4. stupně.¹

V rámci unifikace československé armády se dostal do Pěšího pluku 11 Františka Palackého,² kde si získal velmi dobré jméno, takže velitel pluku litoval jeho odchodu. V roce 1930 se pak přesunul k Pěšímu pluku 8 Slezskému³ jako velitel kulometné a později technické roty. U obou pluků působil i jako zástupce velitele praporu. S těmito úlohami souviselo i jeho povyšování: V roce 1920 povýšil na nadporučíka a o rok později se stal kapitánem. V roce 1923 pak povýšil ještě na štábního kapitána a v roce 1930 se stal majorem. V roce 1935 byl přidělen k Pěšímu pluku 33 Doss Alto⁴ jako zatímní velitel různých praporů, přičemž v roce 1936 se stal na krátko opět velitelem technické roty. Jako velitel praporů Pěšího pluku 33 si získal pochvalu od velitele pluku Miloslava Berky.⁵

V roce 1923 absolvoval zkoušku ze státních věd účetních. Během své vojenské služby absolvoval ještě různé další kurzy, např. v roce 1922 pro výcvik v zacházení s ručními granáty v Milovicích, v roce 1923 informační kurz pro mladší důstojníky pěchoty, dále v roce 1925 ekvitační kurz pro důstojníky pěšího vojska, v roce 1935 pak kurz pro velitele oddílů, přičemž na závěr tohoto kurzu bylo předpovídáno, že „*bude velmi dobrým velitelem praporu.*“ Kromě toho absolvoval ještě několikatydenní stáže u letectva a ženistů, kde velmi dobře zapůsobil.⁶

Dnem 1. prosince 1936 byl ustanoven velitelem praporu SOS.⁷ Jednotky SOS patřily k mnoha novým útvarům, které vznikly v rámci československých bezpečnostních sborů v průběhu třicátých let. Jejich charakteristikou, která jim byla dána do vínku, byla roztržitost – střetávalo se zde několik nadřízených úřadů, rezorty mezi sebou bojovaly o vliv, bojovou hodnotu ovlivňovala různorodost výcviku, zájmy rezortní služby atd. Mnohé tyto překážky bylo nemožné vyřešit, ale aktivní velitelé praporů a jejich podřízení dokázali ledascos vykonat.⁸ Byly však jen součástí

1 Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv, fond (dále jen VÚA – VHA), f. Kmenové a kvalifikační listiny.

2 Stručně k Pěšímu pluku 11 viz Fidler, Jiří – Sluka, Václav: Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920–1938. Praha 2006, s. 489–490.

3 Stručně k Pěšímu pluku 8 viz Fidler, Jiří – Sluka, Václav: Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920–1938. Praha 2006, s. 487–489.

4 Stručně k Pěšímu pluku 33 viz Fidler, Jiří – Sluka, Václav: Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920–1938. Praha 2006, s. 498.

5 VÚA – VHA, f. Kmenové a kvalifikační listiny.

6 VÚA – VHA, f. Kmenové a kvalifikační listiny.

7 VÚA – VHA, f. Kmenové a kvalifikační listiny.

8 Podrobněji k jednotkám SOS viz např. Lášek, Radan: Jednotka určení SOS. Díl 1. Praha 2006, s. 7–87; Díl 3. Praha 2008, s. 257–328; Beneš, Jaroslav: Stráž obrany státu 1936–1939. Dvůr Králové nad Labem 2007.

většího celku, který se připravoval na boj o život, přičemž tyto přípravy vrcholily v létě 1938.⁹

Velitelem praporu SOS Falknov

František Helwin se ke svému praporu SOS dostal již jako zkušený důstojník z povolání. Helwinovo zařazení k velení takto vnitřně pestrého tělesa, jakým praporek SOS nepochybně byli, představovalo – s ohledem na jeho četnickou zkušenost z doby před první světovou válkou – rozumný krok. Prapor tím získal velitele se schopností porozumět velmi početné části jednotek SOS – četníkům, díky čemuž efektivně slučoval jejich mimořádnou znalost místních reálií a zkušenost v získávání informací s nutností homogenizovat svůj útvar podle armádních představ o fungování vojenského útvaru a jeho následného použití.

Helwinovi v jeho funkci také napomáhala jeho osobnost a naturel. Náčelníkem štábu I. sboru plk. gšt. Aloisem Hochmannem¹⁰ byl Helwin v prosinci 1938 líčen sice jako „veselá povaha“, ale s dobře vyvinutým smyslem „pro povinnost a odpovědnost“, přičemž byl zároveň „iniciativní“. Jeden z dřívějších popisů pak podával velmi zajímavou Helwinovu charakteristiku: „Je více svědomitý než pilný.“ Tato vlastnost – svědomitost – byla v případě velitele za pochodu budovaného útvaru důležitá. Dále jeho chování bylo popsáno následovně: „Přímý, ukázněný, nadaný, kamarádský, dobře pečuje o podřízené. Velmi dobré společenské vystupování.“ Ovšem jeho vzdělání bylo vnímáno jen jako „průměrné“, ale byla mu alespoň přiznána snaha o zvýšení všeobecných i vojenských znalostí. Kromě toho měl dobrou paměť a dobře a logicky uvažoval. Měl rád tenis a celkově byl hodnocen jako „zdravý, statný, tělesně odolný“. Ovšem prsty pravé ruky byly kvůli válečnému zranění částečně deformovány. Díky všem těmto charakteristikám byl vnímán jako „dobrý velitel praporu SOS“, který je „dobře schopen k výchově a výcviku podřízených“. Dále se předpokládalo, že by byl „velmi dobrý velitel praporu ve svazku“, ale to, zda by mohl převzít vedení nejbližší vyšší jednotky či velitelské funkce nebylo možno zhodnotit. S tímto popisem se plně ztotožnil i velitel I. sboru divizní generál Emil Linhart.¹¹ Helwinův popis byl obdobný i pro předchozí rok 1937, kdy byly použity pomocné popisy od Pěšího pluku 33 Doss Alto a úsudek přednosta Okresního úřadu ve Falknově nad Ohří, který si Helwina velmi pochvaloval nejen v oblasti znalosti předpisů a schopností vůbec, ale i píle, svědomitosti, pracovitosti a naprosté služební spolehlivosti. Slabší to však bylo kupodivu se znalostí němčiny, uvážíme-li, že chodil do německé měšťanky.

9 K přípravám viz Holub, Ota: Vojenská a bezpečnostní opatření proti nebezpečí vzpoury SdP v pohraničí v létě 1938. In: Historie a vojenství, č. 4, 1988, s. 117–132.

10 Stručně k tomuto důstojníkovi viz Fidler, Jiří – Sluka, Václav: Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920–1938. Praha 2006, s. 251.

11 Stručně k Emilu Linhartovi viz Maskalík, Alex: Elita armády. Československá vojenská generalita 1918–1992. Bánská Bystrica 2012, s. 379 a Fidler, Jiří – Sluka, Václav: Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920–1938. Praha 2006, s. 391–392.

V popise za rok 1936 pak bylo ještě uvedeno, že „*má větší schopnosti k praktickému výcviku [...], než-li k administrativnímu vedení zmíněných jednotek. Ostravský dialekt v mluvě nápadný, při nařízené přednášce místy až nesrozumitelný.*“

Velitelství Helwinova praporu bylo umístěno v neklidném Falknově nad Ohří (dnes Sokolově), kde se nacházely i další vojenské útvary, např. Hraničářský prapor 5. Na Sokolovsku dlouhodobě nevládl klid a v září 1938 zde došlo v polovině měsíce k několika vážným incidentům v Habersbirku a Gossengrünü – nejprve se jednalo o útoky na četnické stanice s několika mrtvými a následně i ke střelbě jednoho vojína německé národnosti na další vojáky české národnosti, z nichž několik usmrtil.¹² To však byla pouze úvodní scéna tragédie o několika jednáních.

Helwinův prapor byl plně zaměstnán a vytižen, jak dokládá výběr několika zpráv z poslední třetiny září, jež byly zaslány do Prahy. Politické úřady neměly situaci vůbec ulehčenou ze strany svých nadřízených, jak vyplývá ze zprávy I. sboru, která byla poskytnuta prezídiu Zemského úřadu v Praze a následně oddělení 14b Ministerstva vnitra o situaci ve Falknově dne 22. září:

„Velitel praporu SOS Falknov hlásí, že ve 20.45 hod. Situace se tvoří taková: Henleinovci domáhají se na policejním úřadě, aby jim bylo vydáno město. Jakmile padne první rána, sudetská legie překročí hranice. Vzhledem k tomu, že byl vydán rozkaz Ministerstvem vnitra nepoužívatí střelné zbraně proti demonstracím, a nastalo částečné bezhlaví politických úřadů, nařídil jsem, aby příslušníci SOS konali svoji povinnost podle rozkazu jim daných a použili zbraně proti každému, který překročí hranice. Sled pohotovostní použil zbraně podle plánu. Prosim, aby bylo vzato na vědomí, že nastane v krátké době boj a já budu jednati podle plánu, který jest mi dán. Rovněž posádkový velitel v Chebu se nevzdá.“¹³

V noci z 20. na 21. září byly přepadeny puškovou a pistolovou palbou mnohé celní úřady. Nacistické tlupy, které překročily hranice, místy použily i granáty.¹⁴ Brzy musel Helwin do Prahy hlásit, že v důsledku „*kapitulací našich bezpečnostních orgánů v Ašském výběžku je zapotřebí povolati zpět předsunuté jednotky SOS.*“ Požádal Ministerstvo vnitra o povolení k navrhovanému stažení. Zpráva oddělení 14b Ministerstva vnitra konstatuje: *Bližší zprávu o situaci nemohl podati, ježto bezradnost úřadů vyvěrající z nedosti přesných a určitých pokynů, znemožnila orientaci. Lze však konstatovati, že v celém výběžku Ašském vymkla se moc z rukou úřadů.*¹⁵

O několik dní později, 24 září, prapor stále držel své pozice, jen některé jednotky se musely stáhnout. Dále přišly zprávy o soustředění SS v Silberbachu (dnes Stříbrná, okres Sokolov) a na hranici u Schwaderbachu (dnes Bublava, okres Sokolov) „*jsou soustředovány jednotky Freiwilliges Korps, tzv. Mordkorps.*“ Helwin nařídil,

12 Podrobněji viz např. Hubený, David: Národnostní otázka v rychlých divizích československé armády v roce 1938. In: Tauchen, Jaromír – Schelle, Karel (eds.): Odrz německého národního socialismu ve třicátých letech v Československu a ve státech střední Evropy. Ostrava 2013, s. 77–86.

13 Národní archiv, fond Předsednictvo ministerské rady (dále jen NA, f. PMR), kart. 3180, čj. 53/1938.

14 NA, f. PMR, kart. 3180, čj. 47/1938.

15 NA, f. PMR, kart. 3180, čj. 56/1938.

aby lesní personál panství Metternich u Mariánských Lázní odevzdal zbraně, neboť místní si je u nich schovávali, aby obešli nařízení o odevzdání zbraní, které se na tyto lesníky prozatím nevztahovalo.¹⁶

Do 26. září se SOS dokázala držet na předsunutých místech díky pomoci asi-
stenčních jednotek. Po jejich stažení k mobilizovaným útvarům, se sestava začala
postupně stahovat k Františkovým Lázním.¹⁷ Prapor měl k 29. září veliké ztráty –
jmenovitě se vědělo o 287 zajatých a u dalších 98 pohřešovaných se jména zjišťova-
la... V noci na 29. září podnikli nacisté průzkum kolem Františkových Lázní, ale cca
1500 metrů od města byl jejich postup zadržen hustou palbou.¹⁸

O situaci ze 30. září 1938 nejlépe vypovídá fonogram z velitelství praporu zaslá-
ný Ministerstvu vnitra v 16:10:

*„Na Chebsku jsou stále boje. Na Cheb se tlačí asi 1.000 vzbouřenců ze tří stran
[...]. Jde o souvislý nátlak a nelze říci, zda jej jednotky SOS vydrží a zda nebudou
nuceny ustoupit. [...]*

Kraslice se dosud drží.“

O půl hodiny později byla situace o něco lepší:

*„Od Chebu byli vzbouřenci zatlačeni zpět. U Františkových Lázní se dosud střelí,
jedn příslušník SOS byl zabit a jeden těžce raněn.*

Okresní úřad v Kraslicích se přestěhoval asi v 13 hod. do Jindřichovic.“¹⁹

Přesto situace byla velmi zmatená a některé ztráty byly ohlášeny několik týdnů
po události. Veškeré usilování a ztráty však byly zbytečné v důsledku Mnichovské
dohody. Odstoupení území se dotklo i Helwinovy rodiny, která musela opustit do-
mov ve Falknově nad Ohří, odkud odjela na nákladním voze do Hradce Králové.
Odtud se následně odstěhovala rodina do Rakovníka,²⁰ kam se stáhl i Helwinův
prapor, jenž zároveň podle tohoto města dostal i svůj nový název. Přesun praporu
do Rakovníka byl asi celkem logický, neboť už v průběhu poslední třetiny září se do
Rakovníka stahovali uprchlíci z Karlových Varů a okolí. Už 21. září bylo hlášeno, že
město je přeplněno jak běženci, tak mobilizovanými vojáky.²¹

Dne 10. října hlásil major Helwin, že má celkem 999 mužů: 4 důstojníky,
229 četníků, 255 finančníků, 223 policistů a 288 mužů z vojenských posil. Z posled-
ně jmenovaných již propustil ty, kteří se chtěli vrátit do okupovaného území. Část
šla v civilním oblečení, část v uniformách; „zbraně a střelivo většinou v bezpečí“.²²

Vojáci a občané republiky však museli i po Mnichovu spolknout nejednu hoř-
kou pilulku. Je tedy zřejmé, že ani po okupaci pohraničí neměl prapor nově usazený

16 NA, f. PMR, kart. 3180, čj. 78/1938.

17 Holub. Ota: Rovnice řešená zradou. Praha 1983, s. 272.

18 Holub. Ota: Rovnice řešená zradou. Praha 1983, s. 272–273.

19 NA, f. PMR, kart. 3180, čj. 112/1938.

20 VÚA – VHA, f. Sběrka dokumentace Oddělení vydávání osvědčení MO ČR.

21 NA, f. PMR, kart. 3181, čj. 1634/1938.

22 NA, f. Ministerstvo vnitra – stará registratura (dále jen MV-SR), kart. 5637, signatura 10/663/7/132

v Rakovnici klid. Helwin do Prahy 14. října hlásil, že večer obsadil Wehrmacht „osadu Řeřichy a Václavy v nynější politickém okresu Rakovník.“ Příslušníci SOS dostali ultimatum, aby do 30 minut opustila Řeřichy. „Za 15 minut na to byla již v obci obrněná auta s říšskoněmeckými vojáky, kteří se společně s místním obyvatelstvem chovali hrubě k příslušníkům SOS.“ Jednotky SOS ze stáhly 300–400 m východně od obou obcí. O obsazení obou obcí se dále jednalo.²³ Obsazení se týkalo sedmi obcí a věc řešili styční důstojníci obou armád, leč marně, neboť Wehrmacht se stáhl a na místě zůstala Hitlerova finanční stráž.²⁴

Vzdor tomuto incidentu znamenal stažení praporu do Rakovníka jisté uklidnění a zjednodušení situace. Ke dni 16. října prapor Rakovník (pořadové číslo 1) střežil oproti ostatním praporům poměrně krátký úsek 65 kilometrů hranic (např. Jičín obstarával 145, Mělník 138 a Moravská Ostrava 140 kilometrů.). Prapor měl celkem 390 policistů a četníků posílených 288 vojáky. Dne 17. října 1938 bylo rozhodnuto, aby rakovnický prapor předal ze svých řad celkem 50 četníků a 80 policistů k dispozici jiným praporům. Polovina četníků a 50 policistů mělo posílit útvar v Jindřichově Hradci a dalších 25 četníků a 30 policistů bylo dirigováno do Českých Budějovic. Všichni muži odeslaní jako posily měli být přednostně použiti „k zintenzivnění služby na demarkační čáře.“²⁵ Ovšem i na zkráceném úseku docházelo k mimořádným událostem. Ještě 10. listopadu 1938 kdosi v okrese Královice jižně od Vysoké Libyně vystřelil na příslušníka SOS, který ho nejprve třikrát vyzval, aby zůstal stát a po napadení se bránil střelbou. Útočník prchl za demarkační čáru.²⁶ Příslušníci praporu si však mohli na Rakovnicku v pochmurném čase druhé republiky alespoň trochu odpočinout, i když se musely řešit např. otázky spojené s ubytováním a uskladněním evakuovaného majetku, tak na tom byli příslušníci praporu pořád lépe, než někteří evakuovaní civilisté, kteří našli dočasné útočiště v přístřeších pro hospodářská zvířata.²⁷

Bezpečnostní složky se po překonání největších problémů začaly zabývat vyhodnocováním získaných zkušeností a výkony svých příslušníků. Helwinovo hodnocení z kritických dnů z pera Aloise Hochmanna nebylo tak kladné, jak by se na základě dříve uvedených hodnocení dalo čekat:

„Byl velitelem SOS praporu v úseku velmi širokém a s neaktivnější činností SdP.

Z počátku velmi svědomitý a iniciativní, později zdá se, že nervy mu vypověděly poslušnost.

Celkem dobrý důstojník, na samostatné místo velitelské méně schopný.“²⁸

23 NA, f. PMR, kart. 3180, čj. 172/1938.

24 NA, f. PMR, kart. 3181, čj. 2300/1938.

25 NA, f. MV-SR, kart. 5637, signatura 10/663/7/133

26 NA, f. PMR, kart. 3180, čj. 211/1938.

27 Podrobněji viz Hubený, David: Rakovník a Rakovnicko za druhé republiky. In: Rakovnický historický sborník, roč. VIII., 2011, s. 177–221.

28 VÚA – VHA, f. Kmenové a kvalifikační listiny; Lášek, Radan: Jednotka určení SOS. Díl 3. Praha 2008, s. 322.

Na tomto negativním hodnocení se však mohla podílet i skutečnost, že část energie musel Helwin vyplývat na dohánění výzbrojních a výstrojních nedostatků svého praporu – od Ministerstva vnitřní věci totiž dostal pro svůj exponovaný útvar pouhých 14 kulometů, přičemž nutně požadoval dalších 60 kusů. Od armády dostal alespoň 30 kusů.²⁹ Problémy pak samozřejmě vyvolávalo i to, že prapor byl fakticky složen z příslušníků několika různých bezpečnostních sborů s rozdílnou kulturou, výcvikem, zkušenostmi a samozřejmě i s nezbytnou dávkou vzájemného soupeření a škorpení se. Problémy pak vyvolalo dlouhé nasazení mužstva v nepřátelském prostředí a v případě velkých praporů, jako byl např. i ten Helwinův, se fakticky jednalo o útvary o síle pluku, tudíž docházelo i k nadměrnému zatížení omezeného počtu štábních důstojníků. Problémů spojených s činností a organizací jednotek si samozřejmě byli nejlépe vědomi sami velitelé praporů.³⁰

Zatčení

Březnová okupace a následná likvidace branné moci přivedla Helwina do služeb rakovnického okresního úřadu. Coby vrchní aktuárský tajemník Okresního úřadu Rakovník měl měsíční příjem 3565 korun.³¹ K Helwinově zatčení došlo 21. března 1940³² přímo v okresním úřadě, kam byl přidělen od 22. listopadu 1939.³³ Dne 21. března nebyl Helwin jediným zatčeným.³⁴ K jeho zadržení došlo patrně na základě výpovědi některého jiného příslušníka vojenského odboje, jehož jméno se však v Helwinově spise nevyskytuje. Možná se to ani nikdy nedozvěděl sám Helwin. Podle dokumentu uloženého v Předsednictvu ministerské rady byl Helwin propuštěn z branného poměru až k 1. lednu 1941 na vlastní žádost. Stalo se tak na základě protektorátního vládního nařízení³⁵ usnadňujícího přechod vojákům z povolání přechod do civilní státní služby, popř. soukromých služeb, zahájení vlastní výdělečné činnosti nebo účast na příslušných školeních.³⁶ Na okresním úřadě začal působit dávno před 1. lednem 1941 a dlouho před tímto datem také jeho práce na tomto úřadě skončila. V lednu 1941 se již deset měsíců nacházel v nacistických žalářích, kam se dostal s mnoha dalšími členy organizace generála Kraváka, z nichž mnohé čekal trest smrti. V procesech s jeho více než 90 spolupracovníky padlo přes 40 trestů smrti.³⁷

29 Lášek, Radan: *Jednotka určení SOS*. Díl 3. Praha 2008, s. 323.

30 K nedostatkům útvarů SOS z pohledů velitelů praporů viz Lášek, Radan: *Jednotka určení SOS*. Díl 3. Praha 2008, s. 323–324.

31 NA, f. Zemský úřad Praha – dodatky.

32 NA, f. Zemský úřad Praha – dodatky.

33 NA, f. PMR, kart. 3737, sign. P 1672.

34 NA, f. Úřad říšského protektora, sign. 114-263-2, fol. 2.

35 Šlo o vládní nařízení č. 24/1940 Sb. ze dne 12. října 1939, „*jmž se doplňuje vládní nařízení ze dne 6. června 1939, č. 139 Sb., o umístování a jiném zaopatření zaměstnanců vojenské správy a děle sloužících.*“

36 NA, f. PMR, kart. 797, čj. 5341/41.

37 Láník, Jaroslav (red.) a kol.: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*. Praha 2005, s. 151.

Organizace generála Kraváka a samotná Kraváková účast v odboji se datovala od dubna 1939, kdy se díky plk. gšt. Čeňku Kudláčkovi napojil na Ústřední vedení Obrany národa. Zde spolupracoval především s velitelem Zemského velitelství Obrany Národa – Čechy, divizním generálem Hugo Vojtou a náčelníkem jeho štábu plk. gšt. Josefem Kohoutkem. Bývalý ruský legionář Kravák se díky zařazení na likvidovaném Ministerstvu národní obrany podílel na umisťování důstojníků do civilní služby, popř. na jejich odesílání do exilu. V rámci Obrany národa vytvořil Oblastní velitelství, které zahrnovalo politické okresy Louny, Roudnice nad Labem, Rakovník, Kladno, Beroun, Hořovice, Příbram, Sedlčany, Vlašim a Slaný. Tyto okresy nejprve rozdělil do čtyř obvodů: Louny (plk. pěch. Jan Kratochvíl), Beroun (plk. pěch., Josef Maxa), Benešov (plk. pěch. Adolf Hůlka) a Příbram (plk. pěch. Miroslav Straka), které na podzim 1939 reorganizoval na tři skupiny: Severní tvořily politické okresy Rakovník, Kladno, Louny, Roudnice a Slaný v čele s plk. pěch. Jaromírem Halbhuberem (Kratochvíl byl totiž odeslán do zahraničí), jižní skupinu zahrnovaly okresy Beroun, Hořovice, Dobříš a Příbram v čele s plk. děl. Josefem Srstkou, později plk. pěch. Josefem Maxou. Východní – benešovská – skupina představovala zálohu, již velel plk. pěch. Adolf Hůlka. Skupina byla v únoru 1940 paralyzována gestapem a Kravák sám byl zatčen na 23. února 1940 při neúspěšném pokusu o přechod na Slovensko. Posléze byl vyslýchán na kladenském gestapu.³⁸ Přesto, že generál Kravák byl při výsleších mučen, tak neudal nikoho ze svých spolupracovníků. V lednu 1943 pak byl František Kravák berlínským Lidovým soudem odsouzen k trestu smrti, který byl vykonán 24. května 1943.³⁹

Od svého zadržení byl Helwin držen kladenským gestapem v Sokolovně.⁴⁰ Vyšetřováním Kravákovy skupiny byl pověřen právě Hans Quido Skalak a ještě Friedhelm Schüttler, kteří postupovali velmi důkladně.⁴¹ Oba jmenovaní gestapáci patřili k původním členům kladenské služebny, kteří přišli s jejím velitelem Haraldem Wiesmannem ze zrušené venkovní služebny v Benešově.⁴² Oba měli též další společné rysy: Působili na referátu II BM, jenž se specializoval na české (pravicové či občanské) hnutí odporu (levicovým odbojem se zabýval referát II A), a hlavně patřili k oblíbeným vedoucího poboční služebny Wiesmanna,⁴³ přezdívaného pražskou řídicí úřednou gestapa „*Bůh Kladna*“.⁴⁴ Wiesmann používal Skalaka, rodáka z Prahy, k prosazování

38 Láník, Jaroslav (red.) a kol.: Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945. Praha 2005, s. 151.

39 Láník, Jaroslav (red.) a kol.: Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945. Praha 2005, s. 151.

40 NA, f. PMR, kart. 3737, sign. P 1672.

41 Krůta, Václav: Podzemní vojenská organizace Obrana národa na Kladensku a Slánsku v letech 1939–1940. In: SO, roč. 5, 1998, s. 72.

42 Krůta, Václav: Zřízení venkovní služebny německé tajné státní policie (Gestapa) v Kladně. In: SO, roč. 11, 2003, s. 87.

43 Krůta, Václav: Personální obsazení kladenské služebny německé tajné státní policie (Gestapa). In: SO, roč. 12, 2004, s. 82.

44 Krůta, Václav: Personální obsazení kladenské služebny německé tajné státní policie (Gestapa). In: SO, roč. 12, 2004, s. 85.

své vůle mezi zaměstnanci, konkrétně k došetřování těch případů, které chtěli jiní referenti vést jinak, než jak si Wiesmann představoval. Archivář Václav Krůta ke Skalakově charakteru a pracovním metodám v obecné rovině trefně poznamenal: „*Bezcitný Skalak zpracoval závěrečný návrh na opatření proti zatčeným bez ohledu na jejich skutečnou činnost v duchu, jak si to Wiesmann přál.*“⁴⁵

Spoluobviněný Šulc v rámci své výpovědi přiznal, že Helwin byl díky svému dřívějšímu zařazení velmi dobře znám i v civilních kruzích a získal tak pro organizaci např. i jakéhosi blíže nezjištěného důvěrníka v rámci finanční stráže.⁴⁶ Helwin pak ve svých výpovědích z konce března 1940 zprvu uváděl, že nic o žádné organizaci neví, že nebyl jmenován jeho zástupcem v nějaké organizaci, resp. že z rozhovoru se Šulcem pouze vyrozuměl, že důstojníci by měli stát při sobě a udržovat staré tradice. Rozhodně také popíral, že by sbíral zbraně, ale že jako činovník loveckého spolku samozřejmě měl přehled, kde jsou uloženy. Na třetím výsledku (první dva se uskutečnili 26. a 27. března), který se konal 29. března 1940, již Helwin vypovídal o svém zapojení do odbojové organizace.⁴⁷ Mučení a výpovědi ostatních splnily svoji úlohu. Obdobně Helwin vypovídal i před vyšetřujícím soudcem v lednu 1942 v Praze, kde jen dodal, že Šulce znal od října 1938, ale popřel, že by byli přáteli, stejně tak odmítl i to, že by pro organizaci získal nějaké další členy, natož důvěrníka ve finanční stráži. Kromě samozřejmě snahy bagatelizovat svoji roli dodal, že po polském tažení jakákoliv činnost fakticky ustala, ale formálně nebyla rozpuštěna, což byl jediný důvod, proč na počátku roku 1940 předal Šulcovi seznam několika důstojníků zamýšlejících opustit protektorát. Přiznal však, že se se ztrátou svobody svého národa nesmířil a cítil povinnosti něco dělat.⁴⁸ Ještě téhož dne, kdy provedl tuto výpověď, tedy 14. ledna 1942, byl na Helwina vydán zatykač.⁴⁹

Z Kladna byl Helwin spolu s dalšími dodán 6. ledna 1942 na pražskou řídicí úřadovnu gestapa a dále byl 11. února 1942 expedován do Gollnova.⁵⁰ Důvod přesunu byl jednoduchý – přiblížila se doba jejich soudu v samém srdci Třetí říše, pro který musela být vypracována obžaloba.

Obžaloba

Podle obžaloby vrchního státního návladního při Lidovém soudu v Berlíně ze dne 24. listopadu 1942 se Helwin spolu s dalšími spoluobviněnými, kterými byli major Josef Šulc (nar. 26. října 1895), nadporučík Rostislav Nový (nar. 24. dubna 1887), major Josef Staněk (nar. 27. července 1897), MUDr. Josef Jelínek (nar.

45 Krůta, Václav: Personální obsazení kladenské služebny německé tajné státní policie (Gestapa). In: SO, roč. 12, 2004, s. 82.

46 Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-3, fol. 4.

47 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-4, fol. 1–5.

48 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-4, fol. 8–15.

49 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-4, fol. 16.

50 NA, f. Okupační vězeňské spisy, kniha P1.

10. listopadu 1907), poručík četnictva Antonín Štoviček (nar. 12. dubna 1898), štábní kapitán Bohumil Kuba (nar. 25. listopadu 1902), v oblasti Rakovnicka, Hořovicka, Terezína, Roudnice, Příbrami, Berouna a dalších míst usilovali o odtržení říšského území. Přitěžující okolností bylo, že Helwin, Šulc, Nový, Staněk, Jelínek a Štoviček se o to pokoušeli v průběhu války, kdy se tím snažili získat výhodu pro nepřátelskou mocnost. Helwin, Šulc, Nový a Štoviček pak byli také viněni z toho, že za tímto účelem opatrovali zbraně, přičemž se tak dělo v rámci skupiny generála Kraváka, resp. v rámci Obrany národa. V jejím rámci působil Šulc jako velitel rakovnického okresu, resp. velitel zamýšleného praporu (v jiných výpovědích se objevuje údaj o půlpraporu) a Helwin jako jeho zástupce.

Ostatní obžalovaní ve skupině měli mít obdobné či přímo zpravodajské funkce v dalších okresech jako Šulc a Helwin. Podle obžaloby v květnu 1939 povolal Kravák svého bývalého podřízeného Josefa Šulce do Prahy, kde jej obeznámil s předpokladem, že po vypuknutí války Němci brzy opustí protektorát. Rukoudáním se pak Šulc zavázal v Rakovniku vybudovat prapor. Jako zástupce si Šulc vybral svého dlouholetého kamaráda Helwina, jehož zároveň pověřil rolí zásobovacího důstojníka, neboť ten jako člen rakovnického loveckého klubu měl určitou možnost získat zbraně a munici, což se také potvrdilo, neboť během dvou týdnů ohlásil, že je k dispozici cca 50 loveckých pušek, každá s 20 náboji. Kromě toho se od místních horníků a kameníků z Lužné podařilo získat 50 kg výbušnin patřících firmě Eruptiva. V případě akce se měl Helwin stát městským velitelem zodpovědným za udržení klidu a pořádku. Zde přišla vhod Helwinova minulost velitele praporu Stráže obrany státu, neboť se Helwin logicky obrátil na své bývalé podřízené. Rovněž Helwin stvrdil svoji účast podáním ruky.

Díky spojení na rakovnickou městskou policii se podařilo získat kontakty i na komunistické hnutí ve zdejších šamotových závodech. Stranou samozřejmě nezůstal ani místní Sokol. Kromě toho se obvinění podíleli na převodech vojáků do zahraničí. Zdejší Obrana národa se pochopitelně podílela i na některých významných akcích, např. na 28. říjnu 1939, kdy se mnozí Rakovničané oblékli do slavnostních šatů a muži se vyzdobili černými kravatami. Úkolem rakovnického praporu podle rozkazu z ledna 1940 bylo v případě nutnosti obsadit rakovnické hranice mezi protektorátem a Sudetami.⁵¹ Podobné úkoly dostaly i organizace v Lounech a Roudnici nad Labem. Obžalovaným samozřejmě přitěžovalo i to, že šlo povětšinou o profesionální důstojníky, často bývalé legionáře, kterým muselo být zřejmé, že fakticky chtějí vytvořit druhou frontu proti německé armádě.⁵²

Ještě v Gollnowě 21. prosince 1942 Šulc napsal svoje odvolání vůči obžalobě, kde mimo jiné uváděl, že pojmenování Obrana národa slyšel až na gestapu, dále se ohrazoval proti tvrzení, že vytvářel skladiště zbraní, neboť údajně podle nařízení říšského protektora bylo všeobecně známo, kde by se kolik zbraní a munice mohlo

51 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-2, fol. 2-6v.

52 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-2, fol. 10v-11.

nacházet a že o výbušniny se vůbec nestaral. Rozhodně také odmítal, že by „byl dopomáhal bývalým důstojníkům do nějaké legie. Poprvé šlo o 2 důstojníky, kteří chtěli dostati místa, proto jsem se ptal generála Kraváka v Praze, případně zda-li by si mohli hledati místa v zahraničí, k čemuž ovšem potřebovali pasy, to jest povolení, které nám vojákům vydávalo Ministerstvo národní obrany. Generál Kravák mi řekl tehdy, že se bude informovati, ale žádnou odpověď jsem více od něho nedostal. Podruhé šlo o důstojníky rovněž, kteří hledali místo v zahraničí a chtěli případně do turecké armády, jelikož tehdy tato zem jevila zájem o české důstojníky a specialisty. Že šlo o pravdivé moje udání je vidět z toho, že důstojníci, o které šlo, byli [německou tajnou] státní policií v Kladně vyšetřováni a propuštěni. Tato jména jsem dostal od bývalého majora Helwina, ale jež jsem je vůbec dále nikomu nepředával a nosil jsem je zapomenuté v peněžní náprsní kapse. O legii [tj. československých exilových jednotkách] tenkrát neměl jsem žádné ani tušení.“ Dále pak uváděl, že svoje aktivity ukončil v září 1939, ba tvrdil, že ani nedostal za úkol obsadit hranice se Sudety, resp. že od nikoho, natož od Kraváka, nikdy žádný úkol nedostal s výjimkou toho, aby si našel zástupce, tudíž nemohl úkolovat ani své podřízené. Ty měl shromážděné jen pro případ, že by německé vojsko opustilo protektorát, aby byl k dispozici kádr spolehlivých lidí pro zachování pořádku. Rovněž tak odmítl, že by šířil instrukce k 28. říjnu 1939 – o to se prý postarala šeptanda, se kterou neměl nic společného.⁵³

O den později jak Šulc, tedy 22. prosince 1942, Helwin v Gollnowě sepsal své námítky proti obžalobě. Ačkoliv předtím na gestapu i před vyšetřujícím soudcem vypovídal bez tlumočnicka v němčině, tak svůj odpor vůči obžalobě sepsal česky – zřejmě z časových důvodů, neboť měl být téhož dne transportován.⁵⁴ Helwin namítal, že mu Šulc „nikdy neřekl a ani nevyzval k budování nějaké vojenské organizace „Obrana národa“ a také mě neurčil za materiálního důstojníka, neb obstarávání zbraní. Pouze mi řekl a po mně žádal, abych v případě potřeby, tj. kdyby říšské úřady s brannou mocí opustily území protektorátu, byl jemu nápomocen jako zástupce k utvoření pořádkové služby v Rakovníku. K tomu účelu jsem na požádání Šulce ihned sdělil, že rakovnický spolek lovecký má asi 50 členů s předepsanou dávkou munice 20 kusů na jednu loveckou pušku. Zbraně jednotlivcům byly povoleny k držení jak protektorátními úřady, tak i říšskými úřady. Podle rozhovoru se Šulcem jsem poznal, že se jedná o strážení důležitých objektů, a proto jsem jmenoval také sklad trhavin „Eruptiva“ u Rakovníka. Znal jsem poměry jako bývalý velitel SOS v Rakovníku a jako jednatel u „Loveckého spolku“. Nebyla tato akce namířena proti říši a o pojmenování „Obrana národa“ jsem se dověděl teprve při zatčení u [německé státní] státní policie.“⁵⁵ Dále pak uváděl, že nikomu nepomáhal za hranice do československé zahraniční armády, jen napomáhal s hledáním zaměstnání v zahraničí pro bývalé kolegy důstojníky.⁵⁶

53 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-2, fol. 83–83v.

54 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-4, fol. 18v.

55 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-4, fol. 18.

56 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-4, fol. 18v.

Pozoruhodné je, že ani jeden z nich netvrdil, že asistenční služba měla sloužit zejména pro případ komunistických nepokojů po stažení nacistických bezpečnostních složek. Ostatně při vědomí svého napojení na komunisty z rakovnické šamotky by to bylo ošemetné tvrzení, zvláště když by se prokázalo toto spojení. Je pochopitelné, že jejich kolegům, kteří se zaštiťovali údajnou antikomunistickou orientací organizace, nacisté vůbec nevěřili.

Rozsudek

Na konci roku 1942 vydal Lidový soud v Berlíně, konkrétně 1. senát, příkaz, aby Helwin, Šulc a další ze skupiny byli soustředěni v Berlíně, odkud přibyla skupina z Gollnowa a Budyšina.⁵⁷ Helwin byl 29. ledna 1943 přesunut z Moabitu do Plötzensee.⁵⁸ Byl to nezvratný důkaz toho, že proces již brzy započne.

Obžalovaní byli postaveni před Lidový soud v Berlíně,⁵⁹ který ztělesňoval požadavky nacistů na „*německý národní soudní dvůr*“.⁶⁰ Rozhodnutí o trestech smrti dávali pracovníci Lidového soudu, kteří se vnímali jako „*vojáci svého Vůdce*“, Adolfu Hitlerovi jako dárky k narozeninám.⁶¹ Nebylo divu: Hitler osobně jmenoval členy tohoto soudu a ostatní personál určoval ministr spravedlnosti. Vedle profesionálních soudců tvořili sestavu jednotlivých soudních senátů ještě „*odborní soudci*“ – za nacistickou stranu a wehrmacht. Dokonce i volba obhájců podléhala schválení předsedy soudu. Proti rozsudkům toho soudu už nebylo odvolacích či opravných prostředků. Konečkonců nejvýznamnější postava celého soudu, Roland Freisler, již na akademické půdě berlínské univerzity 16. ledna 1934 prohlásil, že není možno se řídit zásadou „*nulla poena sine lege*“, tj. žádný trest bez zákona.⁶²

Jednání proběhlo 27. ledna 1943, ale rozsudek z dílny 1. senátu Lidového soudu v Berlíně složeného z předsedy dr. „*Koehlera*“,⁶³ dále dr. Ericha Schlütera, který se po druhé světové válce stal soudcem u spolkového patentního soudu, SA-Brigadeführera Hauera, SS-Brigadeführera Hermanna Heidera (1901–1984), poválečného právníka působícího v Hamburku, a SA-Gruppenführera Schramma a za obžalobu

57 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-2, fol. 44–45.

58 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-8, fol. 19, 26.

59 Základní informace o tomto soudu v přehledné formě s určitou dávkou ideologického balastu viz Wieland, Günther: Das war der Volksgerichtshof. Ermittlungen – Fakten – Dokumente. Berlin 1989. Nejnověji a nejlépe k Lidovému soudu viz Wagner, Walter: Der Volksgerichtshof im nationalsozialistischen Staat. München 2011, kde se též nachází rozsáhlá kapitola věnovaná českým obětem a speciálně i příslušníkům Obrany národa.

60 Wieland, Günther: Das war der Volksgerichtshof. Ermittlungen – Fakten – Dokumente. Berlin 1989, S. 37.

61 Wieland, Günther: Das war der Volksgerichtshof. Ermittlungen – Fakten – Dokumente. Berlin 1989, S. 100.

62 Wir klagen an! 800 Nazi-Blutrichter – Stützen des militärischen Adenauer-Regimes. Berlin [1959], S. 162–163.

63 Patrně se jednalo o Alfreda Köhlera (1883–1945), který u soudu pracoval jako senátní prezident. Dále u soudu ještě působil ještě Johannes Köhler (1897–1968).

přítomného dr. Jansseny, je datován 9. únorem 1943 a byl – jak již jeho složení soudu napovídá – náležitě přísný: Šulc, Helwin, Nový, Staněk a Štoviček byli odsouzeni k trestu smrti – toho roku padlo u soudu celkem 895 nejvyšších trestů.⁶⁴ Jelínek byl odsouzen k 10 letům a Kuba ke 4 rokům vězení. Všichni samozřejmě museli zaplatit náklady procesu. Odůvodnění však bylo důkladnější a podrobnější než obžaloba a připojovalo několik zajímavých momentů.

Na rozdíl od obžaloby rozsudek neopomněl připomenout, že úkolem Šulce a dalších bylo sbírat a poskytovat i politické a zpravodajské informace. Šulc podle rozsudku otálel se zahájením prací, ale nakonec zapojil svého přítele Helwina, kterého pověřil svým zastupováním a rolí zásobovacího důstojníka. Dále pak bylo připuštěno, že Šulc a Helwin neměli podíl na akci k 28. říjnu 1939. Jinak se rozsudek shodoval s obžalobou⁶⁵ a podotýkal, že na gestapu Šulc i Helwin zprvu odmítali veškerá obvinění (Helwin prý dokonce „*tvrdohlavě*“).⁶⁶

Většina obžalovaných se hájila tím, že jim protiríšské zaměření organizace nebylo známé (i když v průběhu vyšetřování a procesu část obžalovaných, včetně Helwina, přiznala, že jim protiněmecké zaměření organizace došlo), ba že na násilné akce proti říšskoněmeckým orgánům vůbec nepomýšleli. Naopak organizace prý měla za úkol zajistit klid a pořádek, jakmile německá vojska opustí protektorát, neboť se údajně domnívali, že protektorát vznikl jen dočasně jako nástupiště pro nacistická vojska k útoku na Polsko, načež po polské kampani bude protektorát Němci vyklizen a vznikne znovu český stát. Soud tyto úvahy označil jako „*absurdní*“, resp. že i protektorátní vláda a její bezpečnostní složky, včetně vládního vojska, jsou samy dostatečně silné na to, aby udušily eventuální komunistické nepokoje. Naopak, skutečnost, že rakovnická Obrana národa měla kontakty i na tamější komunisty svědčilo o tom, že se jedná pouze o krycí legendu – navíc dost slabou.

Za další důkaz protiríšského zaměření organizace se považovalo získání výbušnin, které nebyly potřeba k běžné bezpečnostní službě. Totéž bylo konstatováno o pomoci s emigrací několika důstojníkům. Nakonec fakt, že měl rakovnický prapor obsadit na území svého okresu hranice se Sudetami byl dostatečný důkaz říší nepřátelských úmyslů.⁶⁷ V odůvodnění nejvyšších trestů pak bylo konstatováno, že Šulc byl ve své roli velitele praporu „*horlivý*“ a navíc úspěšný, neboť získal množství spolupracovníků. Rovněž Helwin se projevil jako „*snaživý*“ pomocník, zejména při získávání výzbroje, ale i jako Šulcův zástupce, který svému veliteli poskytl své znalosti z dřívější služby.⁶⁸

64 Wagner, Walter: Der Volksgerichtshof im nationalsozialistischen Staat. München 2011, Anlage 31, S. 944.

65 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-2, fol. 93v–95v.

66 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-2, fol. 10v–11.

67 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-2, fol. 101–102v.

68 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-2, fol. 105.

Snahy o záchranu a osud rodiny

Helwinovo zatčení vyvolalo samozřejmě snahu jeho rodiny a příbuzných mu pomoci. Helwinovi příbuzní, konkrétně švagr, Karel Hrdlička, rada protektorátních drah ve Strakoncích, se dopisem z 20. prosince 1940 obrátili s prosbou o intervenci na bývalého premiéra Rudolfa Berana, který se ihned dopisem z 21. prosince obrátil s přímluvou o zákrok na Huberta Masaříka. Nakonec 31. prosince přistála Beranova přímluva v Koordinačním oddělení Předsednictva ministerské rady, které se snažilo tyto žádosti sbírat a podle možnosti intervenovat u okupačních úřadů. Úkolem oddělení bylo také soustředit poznatky o aktivitách okupantů. Hrdlička uvedl, že tři čtvrtě roku „*trvajícím odloučenost od rodiny působí velmi neblaze na sestru, takže vážně nervově onemocněla.*“ Dopisem z 9. dubna 1941 Hrdlička oznámil, že „*po dohodě s rodinou vyšetřovaného*“ žádá, „*aby od dalších zákroků u urychlení vyšetřování bylo až na další upuštěno.*“⁶⁹ Důvod tohoto kroku nevíme.

František Helwin měl s manželkou Terezií dvě dcery, Zdenku a Helenu, které tehdy chodily na rakovnické reálné gymnázium. Rodina žila na Herderovu náměstí č. čp. 163 (dnes ulice Na Sekyře) v Rakovníku. Stejně jako v mnoha dalších případech byla i tato rodina zcela odkázána na příjem hlavy rodiny a jejím zatčením přišla domácnost o svého živitele. Manželka Terezie byla pochopitelně podle tehdejších zvyklostí v domácnosti. Rodina sice celý rok 1940 dostávala Helwinův plný plat, ale v lednu 1941 obdržela již jen 1534 korun, které k vydržování bytu a obou dospívajících dcer na gymnáziu jednoduše nepostačovaly, pokud z toho měly být hrazeny i další životní potřeby, včetně podpory zadržovaného manžela. Terezie Helwinová proto 6. ledna 1941 požádala protektorátní správu o finanční výpomoc. Již 8. ledna 1941 rakovnickí četníci, kteří žádost prošetřovali, doporučili její žádost kladnému vyřízení. Rychlost a podpora v této věci nebyla překvapivá, neboť ji podepsal praporčík Josef Zamrzla, zástupce velitele rakovnické četnické stanice,⁷⁰ který se v září 1938 podílel na potlačení henleinovského povstání a byl účastníkem vyšetřování některých útoků sudetoněmeckých teroristů.⁷¹

Zemský úřad v Praze, který o podpoře rozhodoval, podporu udělil. Terezie Helwinová pouze musela ještě podepsat prohlášení, že není židovkou, resp. manželkou žida. Dne 20. března 1941 se rakovnickí četníci od Terezie dozvěděli, že manžel byl k 1. říjnu 1940 suspendován a měl jí být tedy vyplácen i snížený plat, což se však nestalo a naopak musela celou přeplacenou částku vrátit Zemskému úřadu v Praze. Proto žádala, aby jí podpora byla zpětně vyplácena již od 1. října 1940. Již 24. března musela na Zemském úřadě v Praze osobně vysvětlit, že v únoru 1941 jí byl přeplatek jednorázově stržen v celkové částce 7791 korun. Zemský úřad pak hned druhého dne, 25. března 1941, vyrozuměl rakovnické četníky, že podpora byla dodatečně udělena i na období od 1. října do 31. prosince 1940. Hned 10. dub-

69 NA, f. PMR, kart. 3737, sign. P 1672.

70 NA, f. Zemské četnické velitelství Praha, kart. č. 1171.

71 Státní oblastní archiv Plzeň, f. Krajský soud Cheb, kart. 185, spis Tk XII, 1696/38, fol. 1230.

na 1941 se pak Terezie dozvěděla, že její muž byl k 1. dubnu 1941 penzionován, o čemž také vyrozuměla četnickou stanicí v Rakovníku. V důsledku toho Zemský úřad zastavil k 31. březnu 1941 výplatu vyživovacího příspěvku a přeplatek vyplacený za duben 1941 musela rodina vrátit. Tím ovšem handrkování o finanční podporu nekončilo – již 4. září 1941 se musela Terezie opět obrátit na četníky, neboť od 1. září 1941 přestaly být vypláceny manželovy penzijní požitky v plné výši a byly sníženy o polovinu na 1880 korun. Zemský úřad v Praze musel vyhovět, ale již k 31. říjnu 1941 vyplácení vyživovacího příspěvku zastavil. Terezie se sice ještě obrátila na Ministerstvo sociální a zdravotní správy, ale to „*po přísném přezkoušení a posouzení [...] návrhu na zmírnění srážek ze zaopatřovacích platů [...] manžela neshledalo za vhodné*“, aby se tím zabývaly další úřady, neboť „*po odečtení všech výdajů*“ byl její „*příjem větší než 1000 korun*“.⁷²

Vedle těchto problémů se Terezie snažila získat povolení, aby s dcerami mohla navštívit svého manžela v Gollnowě a hlavně aby s ním mohla rozprávět v češtině, neboť německy neuměla. Podobně se snažila i Šulcova žena Marie, která vedle možnosti prostého rozhovoru prosila o doručení vánočního balíčku.⁷³ Terezie se o umožnění rozhovoru pokoušela i po převozu manžela do Berlína.⁷⁴ Patrně marně.

Obě děvčata byla jistě zasažena atmosférou, kterou na reálce vytvářel zejména profesor dějepisu a zeměpisu Karel Ulrich, jenž byl pro své pronacistické cítění prošetřován již za druhé republiky. Jeho odchodu z ústavu však zabránila okupace a Ulrich vycítil možnost své realizace a pomsty.⁷⁵ Ostatně Ulrich v jednom svém udání napsal: „*Až budu mít více času, sepiši celý obžalovací spis proti všem rakovnickým štváčům, kteří štvavou činností neprovozovali z nevědomosti, ale se zločineckými úmysly. Slovo odpuštění nemám ve svém slovníku. Tam je jen slovo vina a trest.*“⁷⁶

Zdeňka Helwinová přesto školu dochodila a odmaturovala dne 16. 6. 1942 dokonce s vyznamenáním. Byla výslovně uznána dospělou. Měla jen trojku z němčiny, ale naštěstí na tento předmět neměla Ulricha, nýbrž profesora Františka Šnajperka, který byl později v roce 1943 totálně nasazen.⁷⁷ Kolaborantského profesora Ulricha měla na dějepis-vlastivědu.

72 NA, f. Zemský úřad Praha – policejní a bezpečnostní záležitosti, kart. 1413; Státní okrasní archiv Rakovník, f. Okresní úřad Rakovník (dále jen SOKA Rakovník, f. OkÚ Rakovník), kart. 799.

73 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-2, fol. 31–32, 41–42.

74 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-2, fol. 77.

75 Gebhart, Jan – Kuklík, Jan – Ransdorf, Miloslav: První česká reálka v proměnách času. Dějiny a současnost rakovnické reálky-gymnázia (1833–1983). In: Sborník (1833–1983) reálka-gymnázium. 150 let od založení 1. české reálky v Rakovníku. Rakovník 1983, s. 33.

76 Gebhart, Jan – Kuklík, Jan – Ransdorf, Miloslav: První česká reálka v proměnách času. Dějiny a současnost rakovnické reálky-gymnázia (1833–1983). In: Sborník (1833–1983) reálka-gymnázium. 150 let od založení 1. české reálky v Rakovníku. Rakovník 1983, s. 34.

77 Gebhart, Jan – Kuklík, Jan – Ransdorf, Miloslav: První česká reálka v proměnách času. Dějiny a současnost rakovnické reálky-gymnázia (1833–1983). In: Sborník (1833–1983) reálka-gymnázium. 150 let od založení 1. české reálky v Rakovníku. Rakovník 1983, s. 35.

Helena na tom byla hůře a je patrné, že vyloučena byla díky Ulrichovi. Otcovo zatčení ji patrně silně zasáhlo a došlo i na kázeňské prohřešky, neboť se množily stížnosti na její chování – na chodbě kopala do chlapců apod. Dokončila VI. ročník ve školním roce 1941–1942, tedy rok maturity její o dva roky starší sestry Zdeňky. Ulricha měla tehdy němčinu a v prvním pololetí jí dal čtyřku, ve druhém pětku a nechal jí propadnout. Jinou pětku neměla. Obě sestry školu skončily v létě 1942: Zdeňka odmaturovala, Helena byla zřejmě vyloučena...⁷⁸

Tím rodinné trampoty zdaleka nekončily, neboť ženy dostaly výpověď z bytu a matka zemřela v květnu 1943. Obě děvčata pak pracovala u železnice. Pomohla jim jedna žena, která si je vzala k sobě. Ostatně, její manžel byl také vězněm.⁷⁹ Další rána přišla 8. září 1943, kdy byl František Helwin popraven v Berlíně-Charlottenburgu ve 4 hodiny a 55 minut.⁸⁰ Nebyl jediný z velitelů praporů SOS, který za svoji účast na odboji přišel o život – celkem sedm velitelů praporů zahynulo, další byli vězněni a jeden se dostal do zahraničního odboje.⁸¹ O popravě Helwina a Šulce, jakož i dalších odsouzených bylo informováno Německé státní ministerstvo telegramem 14. září 1943.⁸² Zpráva o popravě byla rodině zaslána do Rakovníka. Rodina se pak zajímala, zda před popravou odeslal nějaký dopis. Německé úřady si nebyly jisté, zda odeslal nějaký list na rozloučenou. Poslední dopis, který zaslal rodině, tak byl datován 31. srpnem 1943. Další dopis zřejmě již nestihl napsat.⁸³ Když v posledním kvartálu roku 1943 začala justice řešit dědictví po Helwinovi, byly jeho dcery jedinými dědici.⁸⁴

Závěr

František Helwin tvořil součást početného kádru nižších důstojníků s legionářskou minulostí, kteří se za první republiky starali o náležitou vycvičenost vojsk a jejich zabezpečení. Ostatně praktický výcvik Helwina více těšil než štábní povinnosti, jak si všimli jeho nadřízení. Jeho zkušenost s četnickou službou před první světovou válkou jej předurčila k tomu, aby byl jmenován jedním z velitelů nově vytvářených jednotek Stráže obrany státu, ba aby mu byl svěřen jeden z nejvíce exponovaných praporů. Jeho prapor byl podle názvu prapor, svojí početností však byl spíše plukem zasazeným na velmi dlouhém úseku, kde musel Helwin řešit množství incidentů a zároveň se starat o dotvoření svého útvaru a překonání množství partikulárních a úředních problémů. Nebylo divu, že jej rok 1938 vyčerpал. Zároveň bylo zřejmé, že jej tento zážitek a zkušenost s nacisty při vytváření druhorepublikové hranice

78 SOKA Rakovník, f. Gymnázium Zikmunda Wintra Rakovník, školní protokoly. Za pomoc s vyhledáním archiválií děkuji kol. PhDr. Janu Černému.

79 VÚA – VHA, f. Sbirka dokumentace Oddělení vydávání osvědčení MO ČR.

80 VÚA – VHA, f. Sbirka dokumentace Oddělení vydávání osvědčení MO ČR.

81 Lášek, Radan: Jednotka určení SOS. Díl 3. Praha 2008, s. 318.

82 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-8, fol. 65.

83 VÚA – VHA, f. Sbirka dokumentace Oddělení vydávání osvědčení MO ČR.

84 ABS, f. Německé soudy v říši, sign. 141-211-2, fol. 128v.

nutně přivede po 15. březnu 1939 k rozhodnutí něco dělat. Zdá se však, že kromě sesbírání základní informací a postupného vytváření sítě spolupracovníků nestihli Helwin se Šulcem již nic dalšího. Potenciální nebezpečí dotvoření a realizace plánů pro okupanty pak dosvědčuje nejvyšší trest, kterým nacistická justice v případě příslušníků Obrany národa rozhodně nešetřila. Helwinova činnost byla po válce oceněna Československým válečným křížem 1939.⁸⁵

Verfolgung von Regimentskommandant der Staatsverteidigungswache (Stráž obrany státu) František Helwin durch nazistische Justiz

Franz Helwin bildete einen Teil von zahlreicher Gruppe der niedrigeren Armee-Offizieren mit Legionär-Vergangenheit, die sich zur Zeit der Ersten Republik um gehörige Ausbildung und Sicherung des Heeres. Durch seine Erfahrung mit Gendarmeriedienst vor Erstem Weltkrieg wurde er prädestiniert, zu einem der Kommandanten der neu gebildeten Truppen der Staatsverteidigungswache zu ernennen. Diese Truppen wurden vor allem von Mitgliedern einiger Sicherheitskräften gebildet (inkl. Armee und Gendarmerie). Neue Truppe wurde zum Schutz der Staatsgrenze zugewiesen. Helwin wurde beauftragt, einen der weit exponierten Regimenten zu kommandieren, der sich an den aufreibenden Kämpfen mit Henlein-Terroristen teilgenommen haben. Nazistische Okkupation hat Helwin gezwungen, am Widerstand zu beteiligen. Es scheint, dass ausser Informationensammlung und allmähliche Gestaltung des Mitarbeiternetzes hat er nichts anderes mehr geschafft, weil zu seiner Haftung, Beurteilung und schliesslich auch Todesbestrafung kam.

Persecution of State Defence Guard (SOS) Battalion Falknov/Rakovník Commander František Helwin by Nazi justice

František Helwin was one of junior army officers with experiences of Czechoslovak Legions who were responsible for adequate training and equipment schooling of military units in the interwar Czechoslovakia. His experience with gendarmerie service from the time before World War I predestined him to become one of commanders in the newly formed State Defence Guard units consisting of members of several law enforcement agencies (including army and gendarmerie). This Guard was intended to defend the state border. Helwin was entrusted with command of one of the most exposed battalions that took part in exhausting fighting with Henlein terrorists. Nazi occupation brought Helwin to involvement in resistance activities, yet, as it seems, apart from gathering basic information and formation of network of collaborators, he did not manage anything else before getting arrested, sentenced and executed.

85 VÚA – VHA, f. Sbirka dokumentace Oddělení vydávání osvědčení MO ČR.